

3808

Կրկին Մ.
26 Առաջին հիշ-
յալիս անցի ժող

1502

891.71

4-96

Մ. ԿՐԻՍՏ

Հմեր հայկապի
ԼԵՒ ՏԱԼՍՏՈՒ

**ԿՐԷՅՑԵՐԵԱՆ ՍՕՆԱՏԻ
ՎԵՐՋԸ**

Թարգմանութիւն

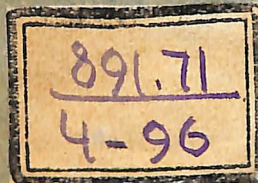
Յ. ՍԱՐԻԿԵԱՆԻ

188

ՎԱՀԱՐՉԱԳԱՏ

ՄԱՅՐ ԱԹՈՌՈՑ Ս. ԷԶՄԻԱՆԻ

1898

20 03

Քաղաքացիական Պատերազմի ժամանակ
հաջողությամբ ավարտված
Ե. ԿՐԻՍՏ

891.71

18 ²¹/₁₇ 98

4-96

պր.

ԼԵԻ ՏԱԼՍՈՒՄ

Համար

ԿՐԵՑՑԵՐԵԱՆ ՍՕՆԱՏԻ

ՎԵՐՋԸ

Թարգմանություն

Յ. ՍԱՐԻԿԵԱՆԻ

ՎԱԴԱՐՉԱԳԱՏ

ՏԳԱՐԱՆ ՄԱՏՐ ԱԹՈՒՈՅ Ս. ԷԶՄԻԱՄՅԱՆԻ

1898

2013

Дозволено цензурою, 27 Февраля 1898 г. г. Тифлисъ.

I.

Անգլիայում, կաթոլիկների մի վանքի
եկեղեցում, Տիրամօր պատկերի առաջ չո-
գած՝ լուռ և ջերմեռանդ աղօթում էր բե-
նեգիկաեան կարգի մի կրօնաւոր: Նա միայն
էր եկեղեցում որովհետեւ բոլոր խոստովա-
նողները հեռացել էին արգէն. սակայն հայր
Վինցէնտը իր մաքուր և ճգնաւորական կեան-
քի, խելացի ու մարգասէր մտքերի շնորհիւ
սիրուած ու յարգուած էր շրջակայքում ուստի
և միշտ բազմաթիւ էին նրան խոստովանող-
ները: Այս անգամ էլ միայն մի քանի ընդհան-
րացեալ յետոյ, հեզիկ կերպով մօտեցաւ
նրան սեւ հագնուած մի կին և երկիւղածու-
թեամբ դիպաւ նրա զգեստին: Նա շուռ եկաւ
և զարմանքով տեսաւ իր մօտ կանգնած կանանց
մենաստանի միանձնուհիներից մէկին: Միանձ-
նուհուհու ներկայութիւնն այդ վանքում այն-
քան անսպասելի էր, որ կրօնաւորն ըստ երե-

ւոյթին շփոթւեց, բայց և իր անկեղծ բարութեամբ լի և մեղմ ձայնով ասաց.

— Ինչո՞ւ ես եկել, աղջիկս.

Պարզ էր, որ այս թշուառ կինը Փիլիքայէս ու բարոյապէս շատ էր տանջւել, որովհետեւ կուրծքը երկու ձեռքով ամուր սեղմել էր, իսկ ջղային դողը փոխել էր նրա դէմքը, որ չնայելով երկար տարիների զգալի հեռքերին, խոր վշտին և նրան այլանդակող խոշոր սպիներին, դեռ ևս պահպանել էր երբեմնեան զեղեցկութեան հեքերը. կրօնաւորն այս ամենը միանգամից նկատեց, ինչպէս և դէմքից հասկացաւ, որ այդ անսպասելի այցելուն ազգով ռուս է: Հէնց այդ րոպէին միանձնուհին թուլացաւ և անզգայացած կընկնէր, եթէ կրօնաւորը նրան չօգնէր:

Հայր Վինցէնսը չուզելով օգնութեան կանչել իր միաբանակիցներին, որով թերեւս մի այնպիսի գաղանիք բանար, որ խեղճ կինը աշխատել էր ծածուկ պահել շատերից, խնամքով նստեցրեց նրան և սկսեց ուշքի բերել: Մի քանի րոպէից յետոյ միանձնուհին հանգստացաւ և աչքերը բացած կրօնաւորին

էր նայում, կարծես չզգալով թէ ո՞ւր է ինքը և ո՞ւմ հետ:

— Սպասի՛ր, աղջիկս. նախ հանգստացիր և կատարեալ ուշքի եկ:

Եւ հնազանդւեց և միառժամանակ անխօս նստած էր, վերջապէս լռութիւնն ընդհատեց. նրա ձայնը մեղմ էր և անուշ:—

— Հայր սուրբ, ասաց նա, եկել եմ քեզ մօտ, որ դու ինձ փրկես հէնց ինձնից:

— Աղջիկս, ասաց կրօնաւորը, ես կարեկցօրէն կլսեմ խոստովանութիւնդ և կաշխատեմ հաշտեցնել քեզ Ողորմած Աստուծոյ հետ:

— Հայր սուրբ, բաւական տարիներ եմ անցրել մեր վանքում, բայց երբէք այն, որ իբրեւ մի ծանր բեռ ճնշում է հոգիս, չեմ խոստովանել: Ամբողջ կեանքս վանքում կեղծիք է, որովհետեւ սիրոյ և խաղաղութեան փոխարէն, որոնք պիտի տիրէին իմ սրտին, իմ մէջ թագաւորում է ատելութիւն դէպի ինձ սպանող տղամարդը և ընդհանրապէս արհամարհանք դէպի բոլոր մարդիկ: Մինչև այժմ իմ հպարտ հոգին զէմ էր խոստովանելու,

բայց այժմ զգում եմ, որ հոգուս բոլոր գաղտնիքները բանալու և մեղքերիս թողութեան համար Աստծուն ջերմ աղօթելու ժամը հասել է: Ես գիտեմ, որ դուք սուրբ մարդ էք, ձեր կեանքը լիքն է անձնությունների և բարությունների օրինակներով, ուստի զգում եմ, որ ձեզ միայն կարող եմ հաղորդել կեանքիս պատմութիւնը: Որքան էլ մեղաւոր լինեմ, այնուամենայնիւ այնքան եմ տանջւել, որ այսուհետեւ մարդիկ ինձ աւելի պիտի կարեկցեն, քան յանդիմանեն:—

—Որքան էլ մեծ լինեն քո մեղքերը, նրանք կներւեն, ասաց կրօնաւորն այնպիսի ձայնով, որ անբաղդ կնոջ վիրաւոր սիրտը մի ինչ որ բերկրառիթ քաղցրութիւն զգաց:

II.

—Դու ցէ ոչ մի կին, սկսեց նա իր խոստովանութիւնը, իր կեանքում չէ քաշել այն, ինչ որ ինձ էր վիճակուած: Իմ տանջանքներով ի կեանքը անսպասելի կերպով վերջացաւ դոյնի մի հարուածով, իսկ մի կաթոգին համ-

բոյր ինձ կրկին կենդանացրեց: Բայց չըշտապեմ, այլ պատմեմ կարգով:

Ես մի ռուս կալուածատիրոջ աղջիկ եմ: Հայրս կաթողիկ էր. կրթւել եմ վանքում և կեանք մտել, առանց նրա գործնական կողմի վրայ ամենափոքր հասկացողութիւն անգամ ունենալու. իմ զգայուն և բանաստեղծական բնաւորութիւնը բոլորովին իդէալական և երազող կերպարանք ստացաւ: Երբ աշխարհ մտայ, ես մի միամիտ մանուկ էի: Թէպէտ ես օժիտ չունէի, բայց իմ գեղեցկութեան և, ինչպէս ամենքը հաւատացնում էին, արտակարգ արժանաւորութիւնների շնորհիւ, շատերն էին պատում իմ շուրջը: Անհոգ էր կեանքս, քանի չէի ծանօթացել այն մարդու հետ, որ պիտի սպանէր ինձ: Երան անուանում էին, Պողոտիշէ . . . բայց . . . ինչո՞ւ, հայր սուրբ, դուք ցնցւեցիք . . . դուք լսել էք նրա պատմութիւնն ու անունը: Եթէ մինչև անգամ յայտնի էլ է ձեզ, այդ իր կնոջն սպանողի պատմութիւնը, այդ միայն մի երեսն է. իսկ ես կը պատմեմ երկրորդը: Հանգստացէք, հայր սուրբ, դուք մահու չափ դունատեցիք: Ձեր

առաջ կանգնած է, ոչ թէ այն կնոջ ուրուականը, որին Պօղոսն իշխելը և ամբողջ աշխարհը մեռած են համարում, այլ հենց ինքը:

— Շարունակիր, աղջիկս, ասաց կրօնանաւորը, հազիւ զսպելով իր շփոթութիւնը:

Այդ Պօղոսն ինչ վրայ բողբոջին այլ տպաւորութիւն թողեց, քան իմ բոլոր միւս երկրպագուները. նա կանանց հետ վարուած էր մեծ յարգանքով և դիւթիչ քնքշութեամբ. ես անմիջապէս ընկայ նրա ազդեցութեան տակ, առանց կասկածելու, որ այդ գրաւիչ վարմունքն արդիւնք է նրա կանանց հետ ունեցած մօտիկ ծանօթութեան և հեշտասիրութեան: Ամեն մի մատաղահաս աղջիկ՝ իմ խառնուածքում (темпераментъ) ընդունակ է հեշտութեամբ անձնատուր լինելու իրեն դիւր եկողին: Այդ իլլիւզիան ոչնչանում է միայն դառն փորձից յետոյ, իսկ այդ դառն փորձն ինձ համար ամուսնութիւնն էր: Նոյն իսկ այժմ, երբ այդ ամենը մոռանալն ինձ համար բաղդաւորութիւն է, ակամայ յիշում եմ, թէ որքան ուրախ էի այն անմոռանալի երեկոյին, երբ ես Պօղոսն իշխելի հարսնացուն

դարձայ: Կարծես աչքիս առաջ պատկերանում է, թէ ինչպէս՝ մենք լուսնեակ գիշերները զբօսնում էինք նաւակով. կարծես այս րոպէիս հիշում է ականջիս նրա՝ իմ ծամբով յափշտակելու ջերմ արտայայտութիւնը. և ինչպէս էր հաւատացնում, թէ ես միակնեմ աշխարհում, որին սիրում է ինքը: Բայց յիշում եմ և այն, թէ մեր պսակից յետոյ ի՞նչ արհամարհանքով էր խօսում այդ գիշերի մասին: Նա ասում էր, որ եթէ լուսինը, իմ ծամերը և այնքան վայելուչ զգեստներս չլինէին, իր սէրը չէր կորցնիլ: Նա իրաւունք ունէր, քանի որ տղամարդիկ սիրում են կանանց նրանց արտաքին գեղեցկութեան և հլու հնազանդութեան համար: Գուցէ շատ կանայք բնազդմամբ այդ հասկանում են, բայց ոչ մի միամիտ աղջիկ առաջուց երեակայել չէ կարող այն բարոյական վիճը, որի մէջ շատ անգամ գլորւում է այն տղամարդի ձեռքով, որ Տիրոջ պատկերի տառջ երգւել է յարգել ու պաշտպանել իր կնոջը: Նա նրան սիրում էի անսահման սիրով և մանկական հաւատով և անհամբեր սպասում էի մեր պսակին՝ որ-

պէս մի վսեմ և սրբազան վայրկենի, որն ինձ իրաւունք պիտի տար ընդ միշտ կապելու նրա հետ մի գաղափարական և մշտական երջանկութեամբ: Սակայն այդ ժամանակամիջոցը կեանքիս ամենաերջանիկ շրջանը եղաւ: Թէպէտ այդ ժամանակ էլ նա կարեւոր էր համարում թունաւորել իմ բաղդաւորութիւնը: Երբեք մոռանալ չեմ կարող այն սարսափելի լուսնի, երբ նա ցոյց տւեց ինձ իր յիշատակարանը, այդտեղ նա այնքան զգւելի էր, որ փոքր իշատէ փորձուած կիներ ընդ միշտ կհրաժարէր նրանից, բայց ես միամիտ մանուկ էի և սիրում էի նրան, ուստի ամեն բան ներեցի՝ հաւատացած լինելով, որ դէպի ինձ տաճած սէրը բոլորովին կբարեփոխէ նրան, որ նա այլ ևս անընդունակ է իւր յիշած տգեղ քայլերն անելու: Ո՛հ, ի՛նչ սոսկալի իլլիւզիա... որպիսի՝ կուրացումն է այն, որին մարդիկ սէր անունն են տալիս: Այն վայրկենական ատելութիւնը, որ ինձնում առաջացաւ նրա օրատեւորը կարգալուց, անմիջապէս կորաւ և ես ամբողջապէս ներկեցի հարսանիքի պատրաստութիւնն:

րին: Վերջապէս այդ այնչափ ցանկալի դէպքը վրայ հասաւ: Բայց ամուսնութեանս սկզբի օրերն իմ մէջ մի դառն հիասթափութիւն առաջ բերին. փոխանակ երկու սիրող էակների սրտերը ձուլւած և գաղափարական կապով կապւած տեսնելու, ես զգացի, որ ամուսին եմ դարձել մի հրէշի, որին միմիայն արհամարհել և ատել կարող եմ: Նա հետեւում էր իմ ամենափոքր արարքների վայրենի խանդոտութեամբ և ամօթաբեր կասկածով: Նա շատ լաւ յիշում եմ թէ ինչպէս՝ երբ անկարող էի լինում ծածկել զգացմունքներս, աշխատում էի դռնէ ցոյց տալ, որ իբր թէ մայրս է միտս ընկել: Բայց երբ նա սկսեց կամակոր, քմահաճ անւանել ինձ և յանդիմանել, ես լացը թողած այնպէս բարկացայ, որ նա տպւեց: Այդ մեր առաջին վէճը եղաւ և այնուհետեւ մեր մէջ բացւեց մի անանցանելի վիճ:

Նա ծանր շունչ քաշեց և մի լուսնից յետոյ կրկին շարունակեց:—

—Առաջին կուին յաջորդեց երկրորդը, երրորդը և այդպէս մենք հետզհետէ աւելի ու աւելի էինք սառչում միմեանցից: Հասկանալի է, որ այդպիսի պայմաններում ինձ նման մատաղահաս և միամիտ արարածի կեանքը կատարեալ դժոխք պիտի դառնար: Պօղոնիշեի

ղիւական խանդն այնքան զօրացաւ, որ նա սկսեց կասկածել ինձ հետ խօսող ամեն մի տղամարդու վրայ: Երա համար դառն էր, որ ես առաջին մանկանս համարում էի կեանքիս միակ սփոփանքը: Դրանից յետոյ ես ուրիշ երեխաներ էլ ունեցայ, ընտանեկան հոգսերս աւելացան. առողջութիւնս, և որ ամենից զլիաւորն է, նեարդերս քայքայեցին, այնպէս որ կմեռնէի, եթէ մեր տանու բժիշկը չը լինէր: Ես ինձ խորհուրդ տաւ միառժամանակ Ֆիզիքական ու բարոյական հանգիստ վայելել. այդ բանն աւելի կատաղեցրեց Պօզդնիշէին, որ չէր ուզում ինձ մօտ թողնել այդ նրա կարծիքով անպիտան բժիշկներին: Բայց այս դէպքում ես հաստատ մնացի վճռիս և իմ հայրենական տանը երեք ամիս մնալուց յետոյ միայն կազդուրւած և ուրախ վերադարձայ նրա մօտ: Այնուհետեւ ես կարողանում էի տանել նրա անարդարութիւններն ու կոպտութիւնները: Ես նորից սկսեցի հետաքրքրւել այն բանով, ինչ որ ամուսնութիւնիցս առաջ ինձ զուարճութիւն էր պատճառում: Ես լուրջ կերպով նւիրեցի երաժշտութեան և կարճ ժամանակում առաջնակարգ դաշնակահար դարձայ:

Այս ամենը դիւր չէր գալիս Պօզդնիշէին. նրա կասկածոտութիւնն ու կոպտու-

թիւնն օրէ ցօր աւելանում էր, իսկ ես արդէն սովորել էի անտարբեր և անուշադիր լինել նրա յանդիմանութիւնների նկատմամբ: Ես լաւ եմ յիշում, թէ ինչպէս մէկ օր նա ինձնից դժգոհ հեռանալիս շշնջաց. «անիծւածը հետզհետէ գեղեցկանում է»: Յիշում եմ նոյնպէս, որ այդ բառերն իմ մէջ ինչ որ օտարոտի և ուրախ զգացմունք առաջ բերին: Ես ուրախ էի, զգալով, որ բռնակալս անկարող է ոչնչացնել գոնէ գեղեցկութիւնս: Այսպէս անցնում էին օրերս, երբ բոլորովին անսպասելի կերպով հանդէս եկաւ Տրուխաչեւսկին, որին վիճակւած էր բոլորովին յեղափոխել կեանքս: Մեր առաջին ծանօթութեան բոլոր մանրամասնութիւնները շատ թարմ կերպով պահպանւել են յիշողութեանս մէջ: Երա մասին ես Պօզդնիշէից շատ էի լսել, բայց մեր ամուսնութեան օրից նա ապրում էր Փարիզում: Այն երեկոյին, երբ նա առաջին անգամ եկաւ մեզ մօտ, ես սովորականից աւելի ուրախ էի զգում ինձ:

Այս չէր նշանակում, ի հարկէ, թէ ես ուզում էի նրա վրայ արտասովոր տպաւորութիւն թողնել, այլ ուղղակի հետեանք էր իւրաքանչիւր կին արարածի հաճելի լինելու բնազդի: Ես յիշում եմ նոյնպէս, թէ որքան մեծ եղաւ իմ զարմանքը, երբ Պօզդնիշէն սի-

րալիր կերպով խնդրեց Տրուխաչեւսկուն բերել հետը նաեւ իր ջութակը ինձ հետ մի քիչ նուագելու: Ես խսկոյն հասկացայ, որ դրանով նա ուզում էր փորձել ինձ, և իւր կնոջն օտար տղամարդու շրջանում դիտելու առիթ ունենալ:

Տրուխաչեւսկին յատկապէս այն մարդկանցից էր, որոնց կանայք սիրում են, իսկ տղամարդիկ ատում: Վերջինների հետ նա վարւում էր շատ սառն և սուր: Իսկ կանանց հետ բնդհակառակն, շատ մեղմ և քնքոյշ: Եւս գեղեցիկ էր, և չնայելով, որ օժտւած էր երաժշտական հանճարով, այնու ամենայնիւ ուրիշներից պակաս պճնասէր չէր: Երա հեռանալու հէնց առաջին գիշերը ես համոզւեցի, որ, եթէ հանդամանքները ներեն, այդ երաժիշտը կարող է մեղմացնել կեանքիս դառնութիւնը: Ապագայի մեր յարաբերութիւններն ինձ համար պարզ չէին, բայց ես զգում էի, որ նրա հետ ծանօթանալով, այլ ևս առաջւայ պէս մենակ չեմ աշխարհում: Միայն վերջերում ես իմացայ, որ նոյնն զգացել էր և Տրուխաչեւսկին: Մեր այս փոխադարձաբար զգացածները կարգաւ արդեօք Պօզդնիշեւը մեր դէմքերի վրայ չգիտեմ, բայց նա մեզ ուշադրութեամբ հետեւում էր ամբողջ գիշերը, և ես նրա դէմքի վրայ պարզ նկատում էի

ինձ ծանօթ արտայայտութիւնը: Ինչ վերաբերում է ինձ, պէտք է ասած, որ վաղուց... շատ վաղուց էր, որ այդչափ քաղցր երեկոյ չէի ունեցել, մանաւանդ, որ Տրուխաչեւսկին ածում էր ինչպէս մի կատարեալ արուեստագետ, իսկ ես մեծ բաւականութեամբ ձայնակցում էի նրան: Հրաժեշտի ժամանակ նորից Պօզդնիշեւը սիրալիր կերպով խնդրեց նրան՝ որքան կարելի է յաճախ այցելել մեզ: Այդպէս քաղցր հրաւիրում էր նա ամենայն անգամ: այնպէս որ նա սկսեց աւելի քան յաճախ այցելել մեզ: Միանձնուհին նորից լռեց և երկու ձեռքով ամուր բռնեց կուրծքը, նրա աչքերը փակւեցին և շրթուները մահու չափ դեղնեցին: Հայր Վենցէնտը տենդային դրութեամբ նայում էր նրան: — Այդ վիճակում նա մեռածի էր նման: —

III.

Հազիւ տասն րոպէից յետոյ տարօրինակ այցելուն շարունակեց իր խոստովանութիւնը: — Պէտք է խոստովանած, որ մի կէս տարի էլ չէի անցել, որ Տրուխաչեւսկին իմ կեանքի փայլուն լուսատուն դարձաւ: Եւս ամեն կերպ աշխատում էր արտայայտել իր սէրը դէպի ինձ. այնպէս որ շատ բնական էր, որ ինձ

պէս անբաղդ ու յուսախաբ մի արարած շուտով արձագանք պիտի տար նրա անկեղծ զգացմունքներին:

Մեր բարեկամութեան ամբողջ ընթացքում նա և ոչ մի տանու մտերմութիւն իրեն թոյլ չտուաւ: Երբեք չէր Աստուծով, որ մեր յարաբերութիւնները վերին աստիճանի անմեղ էին: Կեանքն ինձ համար նորից լցել էր յոյսերով, բայց Պօզընիշեի խանդը ամառային ջինջ երկնքով վազող շանթի արագութեամբ պայթեց իմ գլխին: Տրուխաչեակուն լսելու համար նա ճաշի հրաւիրեց մեր մի քանի ծանօթներին, այդ ճաշով այնքան էր հետաքրքրուում, որ մէնիւն անգամ ինքը կաղմեց, բայց երկու օրից յետոյ նրանում մի անսպասելի փոփոխութիւն առաջ եկաւ: Նա խիստ մռայլ և տխուր էր, ես գուշակեցի, որ խանդոտութիւնը նրան նորից տանջում է: Նա միշտ փակուում էր իր սենեակում, իսկ ես աշխատում էի՝ այսպէս թէ այնպէս փոխել նրա տխուր տրամադրութիւնը: Մէկ օր էլ մտնելով նրա առանձնասենեակը, նստեցի նրա մօտ գահաւորակի վրայ, նա լռութեամբ հանեց ծխախոտը և սկսեց ծխել, ես թեքւելով դէպի նա հարցրի. «Խնչու, հէնց որ նկատում ես, որ ես ուզում եմ խօսել, ծխում ես»։ Նա շուռ եկաւ ինձնից ատելութեամբ

և արհամարհանքով. իսկ ես շարունակեցի. «Եթէ չես ուզում, որ ես Տրուխաչեակու հետ ածնամ չեմ անիլ, գրիր մեր հիւրերին, որ ես հիւանդ եմ, պրծաւ, գնաց»։ Բայց նա կատաղեց և սկսեց ամենակոպիտ հայհոյանք թափել գլխիս: Նա հաւատացնում էր, որ ես խայտառակել եմ ինձ և արատաւորել իրեն անունը: Այս դեռ բաւական չէր, նա բռնելով ձեռքիցս կատաղած գոռաց. «Կորիր, եթէ ոչ քեզ կսպանեմ, ես գողալով միայն այսքանը կարողացայ ասել. «դու գժւել ես», բայց այդ ժամանակ նա գէպի ինձ շարտեց ծանր սրղմիչը, մոմակալը և ինչ շարունակ գոռալով. «Կորիր, կորիր, եթէ ոչ կսպանեմ քեզ»։ Նսփախայ հարեան սենեակը և ուշաթափւեցի: Գործը խողաղութեամբ վերջացաւ. նա ներողութիւն խնդրեց և համբուրեց ինձ, իսկ ես ներեցի նրան, նա խոստովանեց, որ կասկածել է իմ և Տրուխաչեակու վրայ: Այնուհետև վճռեցինք, որ հիւրերին կասկածի առիթ չտալու համար ծաշը դարձեալ կազմուի: Նա մաքուրս դրի պատահածն անպատճառ պատմել Տրուխաչեակուն և տրւելիք ծաշից յետոյ յարաբերութիւններս կտրել նրա հետ:

Առիթը հէնց երեկոյեան հանդիսացաւ երբ նա եկել էր մեզ մօտ փորձի Պօզընիշեի

տանը չէր: Միայն Աստծուն է յայտնի, թէ որքան ծանր էր ինձ համար հրաժարւել նրանից և այդպիսով զրկւել կեանքիս միակ փայլուն ճառագայթից: Ես երբեք չեմ մոռանալ նրա դէմքի արտայայտութիւնը, որով լսում էր իմ և Պօղոսի իշխելի մէջ տեղի ունեցած դէպքի պատմութիւնը: Ինչպէս մահւան դատապարտւած մարդը օգնութիւն է հայցում այնպէս նա աղաչում էր ինձ փոխել իմ վճիռը, բայց ես անընկճելի էի և յայտնեցի, որ վաղը մենք կը տեսնենք վերջին անգամ: Հասաւ օրհասական այդ «վաղը»: Ծաշն անցաւ սովորականի պէս. բոլոր հիւրերը ներկայ էին. սկսեց և խոստացած համերգը. ես նստած էի նւագարանի առաջ. սիրտս սաստիկ էր բաբախում: «վերջին անգամ. . . վերջին անգամ. . .» դիպաւ ականջիս մի ինչ որ ձայն, որ թաղման կոչի էր նման: Ես սաստիկ յուզւած էի, ձեռքերս դողդողում էին: Անշուշտ Պօղոսի իշխելը նկատեց այդ, բայց կարծում եմ, որ այդ նա կը բացատրէր այն հանգամանքով, որ ես առաջին անգամ լինելով մի հոգակաւոր արւեստագէտի հետ օտար հասարակութեան առաջ, շփոթւում եմ: Անկասկած նա նկատել էր և այն, որ ես և Տրուխաչևսկին շարունակ միմեանց էինք նայում: Արւեստագէտը դժգոյն էր որպէս մահչ

և սաստիկ յուզւած, բայց դէմքի և ոչ մի թելը այդ չէր արտայայտում: Կնդկի դոցը շարժելիս նրա ձեռքերը չէին դողդողում: Մի անգամ միայն, որպէս թէ եղանակի վերաբերեալ բան է ուզում ասել, նա կռացաւ դէպի ինձ և թովիչ ձայնով ասաց. «Այս եղանակի ելեէջներում մեր հոգիները միանալու են»: Եւ ճշմարիտ, այդ երեկոյ մեր ներկայացրած պիէսն արտայայտում էր մարդկային հոգու ամբողջ տանջանքը: Դա Բեռհօլէնի սքանչելի «Կրէյցերեան Սօնատն» էր. Բեռհօլէնի, որ հոգու տանջանքներն արտայայտելով Եկսպիրի չափ հմուտ վարպետ է. և եթէ երբ և իցէ գեղարուեստը սէր է արտայայտել, ապա Տրուխաչևսկու քնարը շնչել է նրան: Ինչ վերաբերում է ինձ, պիտի ասեմ, որ ես յափշտակւած էի այն բուռն սիրով, որ արտայայտում էր ջութակի ամեն մի ելեէջը. այնպէս որ, նւագում էի բոլորովին մեքենայաբար: Սիրած աղամարդու խաղն ինձ անուրջների աշխարհն էր տարել և ես ամբողջ գիշերը մնացի նրա փախարկական ազդեցութեան տակ:

IV.

Հիւրերի ցրելուց յետոյ կատարելապէս յուսահատւեցի. նւագարանը ծածկեցի և

և զգացի որ բոլորովին միայնակ եմ: Երկու օր շարունակ տանջում էի և զուր էի աշխատում երեխաների և տան հոգսերով մոռանալ ցաւերս: Յանկարծ երրորդ օրը Պօզդնիշէնը յայտնեց, որ ինքն ստիպուած է մի շաբաթով բացակայել տանից: Նրա բացակայութիւնը թէպէտ ինձ ուրախացնում էր, բայց սովորաբար երկու օրից աւելի չէր տևում: Նրա բացակայութեամբ ես շատ կուրախանայի, եթէ Տրուխաչևսկուց բաժանւելու պատճառաւ այնքան տխրած չլինէի: Հէնց Պօզդնիշէնի գնալու օրը ես մի նամակ ստացայ: Տրուխաչևսկուց էր: Նա յայտնում էր, թէ Պօզդնիշէնին մինչև կայարան ճանապարհ է ձգել, իսկ ինքը շուտով պիտի գնայ Փարիզ այլ ևս Ռուսաստան չվերադառնալու նպատակով: Նամակի վերջում նա աղաչում էր, որ թոյլ տամ իրեն հրաժեշտի համար ինձ մօտ գալու: Այնքան անկեղծ սէր էր արտայայտում նրա ամեն մի խօսքը, որ իմ վճռականութիւնը տատանւեց և պատասխանեցի, որ երկրորդ օրը երեկոյեան կսպասեմ իրեն: Միանձնուհին կանգ առաւ և ծանր շունչ քաշեց:

— Թոյլ տւէք, հայր սուրբ, հնար եղածին չափ կրճատել կեանքիս ամենադառն ընկերների պատմութիւնը, շարունակեց նա խուլ

ձայնով: Երկրորդ երեկոյեան Տրուխաչևսկին եկաւ: Ես զարմանում եմ, ինչու նախազգացումս չյայտնեց, որ այդ երեկոն կեանքիս վերջին երջանիկ օրն է, որ մի քանի ժամից յետոյ ինձ սպասում է մի սոսկալի աղէտ: Երբ մտածում էի, որ շուտով պիտի բաժանւեմ իմ սիրած տղամարդուց, այդ թանկագին ժամերը նսեմանում էին աչքումս: Ժամանակը շատ արագ և աննկատելի կերպով էր անցնում: Ինչպէս վրայ հասաւ ժամի 12-ը՝ մենք չիմացանք: Այդ ժամանակ միայն մենք մտանք սեղանատուն ընթերլու, բայց... յանկարծ դռները բացւեցին և մեր առաջ կանգնեց Պօզդնիշէնը: Նա մահու չափ դժգոյն էր և մի ձեռքը պահել էր յետևում: Անշուշտ իմ և Տրուխաչևսկու դէմքի վրայ երևաց մեր զարմանքը, երկիւղը, դուցէ և անբաւականութիւնը, որ առաջ եկան այդ անսպասելի սիրարիզից: Առաջինը Տրուխաչևսկին ընդհատեց լռութիւնը և ասաց. «Մենք երաժշտութեամբ էինք պարագում»։ Իսկ ես բացականչեցի՝ «սպասածից աւելի շուտ վերադարձար»: Պօզդնիշէնի գունատ շրթունքները լուռ էին, բայց յանկարծ, աշխատելով դաշոյնը թաղցնել Տրուխաչևսկուց, վայրենաբար յարձակեց վրաս: անշուշտ, նա ուզում էր սպանել ինձ: Բայց Տրուխաչևսկին նկատե-

լով դաշոյնը, բռնեց Պօղոսի ձեռքը և աղաղակեց. «Ի՞նչ էք անում զժւել էք, ի՞նչ է... մարդիկ...». երբէք ոչինչ այնքան զգւելի չէր երևացել ինձ, որքան Պօղոսի ձեռքը այն վայրկենին, երբ նա ազատւելով Տրուխաչեակու ձեռքից, յարձակեց նրա վրայ:

Չնայելով նրա կատաղութեանը և դաշոյնի փայլին, ես միայն մի բանի վրայ էի մտածում—մի գուցէ սպանէ այն մարդուն, որն աշխարհիս երեսին ինձ համար ամենից թանկն էր. այդ պատճառով բռնելով Պօղոսի ձեռքից, սկսեցի բոլոր ուժովս քաշել. նա աշխատում էր ազատւել իմ ձեռքից, բայց ես նրան այնքան պահեցի, որ Տրուխաչեակին ժամանակ գտաւ ազատւելու: Այդ ժամանակ Պօղոսի ձեռքը շուռ եկաւ և բոլոր ուժով խփեց երեսին: Ես ճչացի և ընկայ թախտի վրայ, աղաղակելով. «Աստուած է վկայ, որ մեր մէջ ոչինչ չը կայ, ոչինչ, ոչինչ»: Իմ խօսքերը կարծես կրկնապատկեցին նրա չարութիւնը և կատաղած սկսեց ամուր սեղմել կոկորդս: Ես բոլոր ուժով աշխատում էի ազատւել նրանից, բայց յանկարծ նա դաշոյնով խփեց ձախ կողքիս: Այս ասելով նա ցոյց տուաւ այն տեղը, ուր դաշոյնը խրւել էր:

— Աստուած իմ, այդ օրւանից սկսած

ճիշտ այդտեղում ես շարունակ ցաւ եմ զգում: Ես երկու ձեռքով ամուր բռնեցի դաշոյնը, մասներս կտրտեցի, բայց հարւածը հեռացնել չը կարողացայ: Այդքանով չը բաւականանալով, նա ինձ ձգեց յատակի վրայ և սկսեց ոտներով հարւածել: Կարծես յիշում եմ, որ այդ րոպէին ներս վազեց պառաւ դայեակը: Վերքիցս արիւնն առուակի պէս էր վազում: Ես անզգայացայ: Ուշքի գալով, ես ինձ մահճակալի վրայ տեսայ, իսկ սենեակս լցւել էր կարբոլեան թթւութի հոտով: Հազիւ էի բացել աչքերս, և ահա Պօղոսի ձեռքը մօտեցաւ մահճակալիս և լուռ նայեց վրաս. նրան տեսնելուն պէս սոսկալի տեսարանն իր ամբողջ ահաւորութեամբ պատկերացաւ աչքիս առաջ և ես շնչացի. «Դու ինձ սպանեցիր, երեսներից ոչ մէկը քեզ չեմ տալ. նրանց քոյրս կը վերցնի. Ես ատում եմ քեզ, ես ատում եմ քեզ»: Այնուհետեւ զգացի, որ հետզհետէ սառչում եմ այնպէս, որ ոչ շարժւել էի կարողանում և ոչ մի խօսք ասել. թէպէտ ամեն բան ինչ որ շուրջս կատարւում էր, հասկանում էի: Մահճակալիս մօտեցաւ իմ հին բարեկամ բժիշկը և բազկեկան շօշափելով ասաց. «Նա մեռել է»: Վրա հասան թաղման սոսկալի պատրաստութիւնները. ինձ զագաղի մէջ զրին. Աստուած իմ.

ինչ սարսափելի տանջանք. ինձ մեռած էին կարծում, իսկ ես չէի կարողանում յայտնել, որ կենդանի եմ: Միթե՞նեց. խեղճ երեսաներիս տարան դուրս, իսկ ինձ ամբողջ գիշերը մենակ թողին: Մի քանի ժամից յետոյ ականջիս հասան երկու ձայներ. մինը պառաւ դռնիսն էր, իսկ միւսը Տրուխաչեակունը: «Ձեր պատէրն իւր փոխարէն ուղարկեց ինձ, որովհետեւ ինքը սաստիկ հիւանդ է» ասաց նա. Տրուխաչեակին կաթոլիկ պատերի վերարկու էր հագել: Պառաւ, որ նոյնպէս կաթոլիկ էր, ջերմեռանդ կերպով խաչակնքեց և սենեակից դուրս դնաց: Տրուխաչեակին մօտենալով դադաղիս, երեսիս ծածկոցը բարձրացրեց. «Ողորմած Աստուած», բացականչեց նա սարսափած և յետ քաշեց: Երևի ես այդչափ սարսափելի էի: Բայց յետոյ սառած ձեռքս քնքշութեամբ օրորելով մրմնջաց. «խեղճի՛կ, ո՞վ կարող էր երեակայել». կարծես ելեքարական մի հոսանք անցաւ մարմնովս. նա կռացաւ դէպի ինձ և արտասուքի մի տաք կաթիլ ընկաւ թշիս վրայ. այդ կաթիլն ինձ կենդանացրեց: Վերջին ուժերս հաւաքելով ասացի. «ազատիր ինձ»: — «Ողորմած Աստուած», բացականչեց նա, «սրան կենդանի են թաղում». յետոյ գլուխս բարձրացնելով, աւելացրեց. «Փառք Աստու-

ծոյ, որ ես ժամանակին եկայ. բայց զգուշացիր, թէ ոչ ամեն բան ի դուր կանցնի. մի ժամից յետոյ ես կվերադառնամ և դու իմը կը լինիս, իմը կը լինիս յաւիտեան»:

Նրա խօսքերն ինձ վերացրին. սարսափելի դադաղը, որի մէջ ես կեանքիս ամենագիշար ժամանակն անցրի, ինձ համար քրնքոյշ և փարկում օթեակ դարձաւ. օրհասական վիճակս և տանջանքներս մոռացայ և միայն մի բան էի զգում — որ մեռայ և դրանով իմ սիրած մարդուն ձեռք բերի:

Ես սպասում էի Տրուխաչեակու գալուն. յանկարծ սենեակ մտաւ պառաւ դայեակը. ես վախենում էի, թէ մի գուցէ նա լսէ սրբոսիս զարկերը: Բայց նա հանգցրեց մոմերից մի քանիսը, վառեց նորերը և հեռացաւ սենեակից: Իսկ երբ վերադարձաւ Տրուխաչեակին, այնքան զգոյշ ներս մտաւ, որ ես նրան չնկատեցի, մինչև որ մօտենալով ինձ, ցածր ձայնով ասաց. «սիրտ առ, իմ աղաւնեակ, մի քանի րոպէ ևս, և ամեն ինչ կը վերջանայ»: Նա դրեց դադաղիս մօտ մի շատ ծանր պարկ, իսկ ինձ առաւ ձեռքերի վրայ: Ես ուշաթափուեցի և ուշքի եկայ միայն կառքում: Վերջը միայն իմացայ, որ Տրուխաչեակին դադաղիս մէջ կապարով լիքը մի պարկ էր դրել և կափարիչը փակել ու ամրացրել էր: Այդ բոլոր-

ըից յետոյ նա գտնելով պառաւին յայտնելէ սրտատրոփ սպասում էի նրա նամակներին: Էր, որ դադաղն այլ ևս անկարելի է բանայ: Անցեալն ինձ մի ահռելի երազ էր թուում: Դրովհետեւ դիակն սկսել է քայքայուել և բացի դրանից սրբապղծութիւն կը լինէր, եթէ էի, որ մեռելներից եմ յարութիւն առել: Խեղճ կնոջը երթարկին սրա նրա հետաքրքիրեցկութիւնս միշտ ինձ մի տեսակ հպարտ քրութեանը: Պառաւը խաչակնքելով յայտնել ինքնաբաւականութիւն էր պատճառում և էր, որ նրա բոլոր հրամանները կը կատարէին: այդ իմ ամենամեծ թերութիւնն էր, այդ Վերջապէս Տրուխաչեսկին շտապով հեռանալով նստել էր կառք և հրամայել կառապանին հնար եղածին չափ արագ քշել:

V.

Ես յետոյ միայն իմացայ, թէ ինչպէս նա ճանապարհին հանելով իւր վերարկուն, ինձ տարել էր մի մասնաւոր հիւանդանոց և յանձնել գթութեան քոյրերից մինի խնամքին: Իմ հիւանդ ու թոյլ գրութեան պատճառով և ինձ փախցնելը գաղտնի պահելու համար նա ստիպւած էր այդպէս վարել: Դրանից յետոյ նա գնում է Փարիզ, պատելով գթութեան քրոջը՝ ինձ ևս այնտեղ տանել, հէնց որ ուժերս կնեւեն այդ ճանապարհորդութիւնը կատարելու:—

Հետզհետէ կազդուրւելա երբէք չեմ մոռանալ: Այն յոյսը, թէ շուտով պիտի տեսնեմ Տրուխաչեսկուն, ինձ կեանք էր տալիս

և սրտատրոփ սպասում էի նրա նամակներին: Անցեալն ինձ մի ահռելի երազ էր թուում: Դս երեխաներիս անգամ մոռացայ և զգում էի դրանից սրբապղծութիւն կը լինէր, եթէ էի, որ մեռելներից եմ յարութիւն առել: Խեղճ կնոջը երթարկին սրա նրա հետաքրքիրեցկութիւնս միշտ ինձ մի տեսակ հպարտ քրութեանը: Պառաւը խաչակնքելով յայտնել ինքնաբաւականութիւն էր պատճառում և էր, որ նրա բոլոր հրամանները կը կատարէին: այդ իմ ամենամեծ թերութիւնն էր, այդ պատճառով երբ առաջին անգամ հայելու մէջ տեսայ իմ այլանդակւած և սարսափ ազդող դէմքը, սկսեցի մի քանի օր ու գիշեր շարունակ ողբալ:

Այնուհետեւ ամենից աւելի ինձ սարսափեցնում էր այն միտքը, թէ Տրուխաչեսկին այս գրութեամբ կարող է ինձ ատել: Ես իմ նամակներում յայտնեցի ինձ մաշող վիշտը և հանգստացայ միայն այն ժամանակ, երբ նա ամենաջերմ կերպով երգւեց՝ երբէք չը դաւաճանել ինձ:

Հասաւ Ռուսաստանից հեռանալու օրը և շուտով Փարիզում տեսայ Տրուխաչեսկուն, որից յաւիտեան չը պիտի բաժանուէի: Բայց երբ նրան այնքան գեղեցիկ և նւիրւած գտայ, նորից երկիւղ կրեցի, թէ մի գուցէ իմ այլանդակ դէմքը նրան վախեցնէ. այդ պատճառով երկար ժամանակ երեսիս հաստ քօղը չէի բարձրացնում և բուռն սիրոյ ինքնամոռացութեան մէջ էի: Ես սեղմում էր ինձ իր

կրծքին, ջերմ կերպով փարոււմ և սիրատենչ շշնջում էր, որ ես իրենն եմ իրենն եմ յաւիտեան: Դրանք ծայրայեղ բաղդաւորութեան ընկերներ էին, բայց ... երկար չը տեսցին:—

Նա լռեց. նրա աչքերն ինչ որ անսովոր փայլ ստացան և ամբողջ մարմնով դողաց, նա հեզնական ժպիտով կրկին շարունակեց: Մի ակնթարթում ծայրայեղ բաղդաւորութիւնը փոխեց անչափ յուսահատութեան: Բայց սիրտս այժմ քարի պէս սառն է, և ես կարող եմ յիշատակել անցածը, առանց յուզւելու և ցաւելու: Երբ առաջին անգամ ես քօղս բարձրացրի, ծրուխաչեակին սարսափահար յետ քաշեց և չնայելով իր բոլոր ջանքերին, չը կարողացաւ այդ սարսափը թաղցնել: Նրա գեղեցիկ դէմքը մթաղնեց, նա ձեռքը ճակատին շփեց և խուլ ձայնով ասաց. «Թշուառ աղաւնեակս, ներիր, ես այնքան զարմացած եմ, որ թողլ տուր ինձ ուշքի գալ»: Ասաց ու հեռացաւ:

Նա այլ ևս նրան չտեսայ. իմ դէպի նա ունեցած սէրը մի վայրկեանում տառապանքի փոխեց և այլ ևս, առանց նրա վերադարձին սպասելու, շտապեցի երկաթուղու կայարան և Փարիզից հեռացայ: Մի քանի ժամանակից յետոյ ես եկայ Անգլիա և մտայ այս հարեան մեկնաստանը: Բաւական ժամանակ է, որ այս-

տեղ ճիգն եմ թափում մաքուր կեանք վարել և դէպի մարդիկ ունեցած առելութիւնս սանձահարել: Այժմ տեսնելով, որ դուք սուրբ էք, ես նորից հաւատում եմ, որ աշխարհում կարող են և լաւ մարդիկ լինել և առաջին անգամ ձեզ եմ բանում իմ սիրտը, ձեզ պատմում իմ դժբաղդ անցեալը:

Հայր Վինցէնտը լռելեայն նրա ձեռքից բռնած տարաւ ս. պատկերի առաջ, ուր միանձնուհին ծուկ չոքեց:

Յանուն Հօր և Որդւոյ և Հոգւոյն սրբոյ ներում են քեզ մեղքերիդ, արտասանեց նա խոր զգացմունքով: Խեղճ կինն ընդհատեց նրան իր հեկեկանքով, բայց յետոյ զգաց, որ ինքը միտնարուած է:

— Աղջիկս, շարունակեց նա, երբ թշուառ կինը կանգնել և արտասուքն էր սրբում, թէ ինձ և թէ քեզ այժմ մարդկային կրքերն անինձ և թէ քեզ այժմ մարդկային կրքերն անմատչելի են, բայց ես չեի ցանկանալ, որ քո սրտում այդ մարդու դէմ ամենափոքր չափով սրտում այդ մարդու դէմ ամենափոքր չափով անգամ դառնութիւն մնար. ես ցանկութիւն չունեմ նրան պաշտպանելու, որովհետեւ նա ևս քեզ պէս սխալական է, բայց արդարացի է, որ նրան մեղադրում ես, թէ քեզ թողեց: Նա որոնում էր քեզ ամբողջ աշխարհում և երբ որ համոզւեց, թէ այլ ևս չի գտնելու, կրօնաւոր դարձաւ:

— Բայց դժբ ինչից զիտէք այդ, հար-
ցրեց միանձնուհին զողորմ ձայնով:

Հայր Վենցէնտուր փոխանակ պատասխա-
նելու, ուղղակի նրա աչքերին նայեց. նրանց
հայեացքները հանդիպեցին. բննդիտեան կրօ-
նաւորի դէմքը կարծես փոխւեց և ժամանակի
ու վշտի թողած հետքերը կարծես նրա վրա-
յից անհետացան: Ի հարկէ, նրա մազերը ծեր-
մակել ու նոսրացել էին: Երբեմնեան արուես-
տագէտի սպիտակ ձեռքերը կոշտացել էին,
բայց աչքերը պահպանել էին իրենց նախկին
գիւթիչ հրապոյրը, միայն թէ նոքա այժմ
փայլում էին ոչ թէ երկրային սիրոյ տենչով,
ինչպէս առաջ էր, այլ գաղափարական, մա-
քուր և երկնային լուսով:

Միանձնուհին ծանաչեց նրան և բարձ-
րաձայն ճիշտ արձակեց. երկար ժամանակ նրանք
հիացած նայում էին իրար: Նրանք կարծես
այժմ մի ուրիշ աշխարհի էակներ էին, որոնք
հասկանալով կեանքի և մահու բոլոր գաղտ-
նիքը, անտարբեր էին դէպի անցեալը: Նրանց
աչքերում երկրային կրքերի հետք անգամ
չը կար: Դրանով ի հարկէ նրանց սէրը ոչինչ
չը կորցրեց, այլ դարձաւ սուրբ և նւիրական:

Այդ պլատոնական սիրոյ ազդեցութեան
տակ միանձնուհին նրան նախկին գեղեցկու-
հին էր երեւում, այնպէս, որ նա չէր նկա-

տում ոչ նրա ծերութիւնը և ոչ այլանդակ
դէմքը: Այդ երկու սիրողները, որոնք այն-
քան տանջւել և այնքան ջերմ սիրել էին
իրար, միանգամայն հասկացան, որ իրենց հո-
գիները միացած են յաւիտեական կապով
և այդ նրանց բաւական էր: Նրանք նոյն իսկ
ձեռք չմեկնեցին իրար. նրանց սէրն այժմ
շատ և շատ վեհ էր և անընդունակ երկրային
սիրոյ արտայայտութիւններում:

Վերջապէս միանձնուհին ընկաւ ծնկների
վրայ և լուռ հայեացքով կրօնաւորի օրհնու-
թիւնը խնդրեց:

— Թող օրհնէ քեզ Տէրը՝ Հօր, Որդւոյ
և Ս. Հոգւոյ անունով:

— Ամէն, աւելացրեց միանձնուհին ջեր-
մեռանդութեամբ: Նոքա հեռացան իրարից,
այլ ևս այս աշխարհում երբեք չը հանդի-
պելու պայմանաւ:

Միւս օրն ամբողջ շրջակայքը զարման-
քով լսեց, որ ամենից սիրւած ու յարգւած
հ. Վինցէնտուր թողել է իր վանքը: Զգարմա-
ցաւ միայն մօտիկ մենաստանի միանձնուհի-
ներից մէկը, բայց իր գաղտնիքը ոչ ոքի չը
յայտնեց:

Մի տարուց յետոյ, կանանց մենաստա-
նի մի ընդարձակ խցում, մի միանձնուհի պաս-

տառի վրայ մի սրբի պատկեր էր նկարում:
Իսկ նրան շրջապատող մատաղ աղջիկները
հիացած հեռեւում էին նրա հմուտ ձեռքի
շարժումներին: Եանկարծ վրձինը նրա ձեռ-
քից ընկաւ և նա մեղմ ու ցածր ձայնով
ասաց.

— Մերջապէս դու եկար ինձ տանելու:

Նրա գլուխը խոնարհեց կրծքին և խա-
ղաղ ու քաղցր ժպիտը լուսաւորեց նրա երե-
ւը. մատաղ ունկնդիրները զարհուրեցին, տես-
նելով նրա մահը:

Սոյն օրը վանքի վանահայրն ստացաւ
հայր Վինցէնտի մահուան հեռագիրը:

Նրանք մեռան մի և նոյն ժամանակ:

